

2.2.4. Ο ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Περικλής Πολίτης

Όπως είδαμε, ο πληροφοριακός λόγος μπορεί να διακριθεί σε τυπικά πληροφοριακό, επιστημονικό και διερευνητικό. Επειδή οι δύο τελευταίες μορφές υπερβαίνουν τους διδακτικούς στόχους του σχολείου, θα περιοριστούμε στον τυπικά πληροφοριακό λόγο, δηλαδή τον λόγο που καταγράφει τη «γνωστή», τη «δεδομένη» πραγματικότητα (αν υπάρχει τέτοια) ή αναφέρεται σε συμβάντα προσιτά ή εύκολα ελέγξιμα από τον αναγνώστη/ ακροατή. Τα ειδησεογραφικά κείμενα των μέσων ενημέρωσης, τα λήμματα μιας εγκυκλοπαίδειας, οι άτλαντες, τα τεχνικά εγχειρίδια, πολλά από τα σχολικά εγχειρίδια κλπ. αποτελούν τυπικές περιπτώσεις πληροφοριακών κειμένων. Όλων αυτών των κειμένων στόχος είναι ο τρίτος παράγοντας του επικοινωνιακού τριγώνου, η φυσική/ κοινωνική πραγματικότητα και η περιγραφή της.

Η φύση του πληροφοριακού λόγου προσδιορίζεται από ένα **συντακτικό** (με την έννοια της «σύνταξης του κειμένου»), ένα **σημασιολογικό** και ένα **πραγματολογικό** συστατικό. Ειδικότερα: δεν υπάρχουν παρά μόνο συντεταγμένες πληροφορίες, γι' αυτό ο τρόπος οργάνωσής τους είναι συστατικό της φύσης τους. Συνήθως διακρίνουμε τη **θεματική** ομαδοποίηση πληροφοριακών στοιχείων (θεματικά κέντρα, μοτίβα, κοινοί τόποι) και την **ιεραρχική** ομαδοποίηση, δηλαδή ταξινόμηση πληροφοριακών στοιχείων με κριτήριο το πόσο σημαντικά είναι (βλ. το «ανεστραμμένο τρίγωνο» της δημοσιογραφίας ή τα οχτώ «αστέρια» μιας είδησης). Το σημασιολογικό συστατικό της πληροφορίας σχετίζεται με το ερώτημα της ποιότητας και της ποσότητας των πληροφοριών που μας δίνει ένα κείμενο. Η ποιότητα ενός πληροφοριακού κειμένου εξαρτάται από τη **γεγονοτικότητα** του [factuality], δηλαδή τη δυνατότητα επαλήθευσης των πληροφοριακών στοιχείων του, και τη **μη προβλεψιμότητα** [unpredictability] ή **αποκαλυπτικότητα**, δηλαδή τον βαθμό πιθανότητας των πληροφοριακών του αποφάνσεων. Η ποσότητα των πληροφοριακών στοιχείων, που εκφράζεται ως **περιεκτικότητα** ενός κειμένου, αποτιμάται με κριτήριο τον «ορίζοντα προσδοκιών» του «μέσου» ακροατή/ αναγνώστη. Το πραγματολογικό συστατικό της πληροφορίας έχει να κάνει με την «κατανάλωσή» της από το κοινό της. Το πολιτισμικό πλαίσιο και το καταστασιακό πλαίσιο (χώρος/ χρόνος «διανομής» των πληροφοριών, σύσταση και μέγεθος του κοινού κ.ά.) επηρεάζουν αποφασιστικά την ίδια της σύσταση μιας πληροφορίας.

Τα γνωστικά εργαλεία του πληροφοριακού λόγου ανιχνεύονται στη μελέτη του σημασιολογικού συστατικού. Η γεγονοτικότητα των πληροφοριών εξαρτάται από **γεγονοτικές αποφάνσεις** και **γνώμες**. Η αλήθεια των πρώτων ελέγχεται εύκολα (με άμεση παρατήρηση ή μέτρηση). Οι δεύτερες όμως επαληθεύονται δύσκολα, είτε γιατί οι πηγές και οι μαρτυρίες στις οποίες στηρίζονται οι προκειμένες τους δεν είναι προσιτές στον αποδέκτη της πληροφορίας (αν η γνώμη είναι επαγωγικό συμπέρασμα) είτε γιατί οι προκειμένες είναι αυθαίρετες αξιολογικές παραδοχές (αν η γνώμη είναι παραγωγικό συμπέρασμα). Είναι δύσκολο να υπάρξει γνωστικό εργαλείο μέτρησης της περιεκτικότητας, δηλαδή του βαθμού επάρκειας των πληροφοριών, ενός κειμένου. Το πλαίσιο των πιθανών γεγονοτικών προσδοκιών του αποδέκτη γύρω από ένα θέμα, που από ορισμένους μελετητές ονομάζεται **«σύμπαν του λόγου»**, δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί αντικειμενικό μέτρο. Οι απαιτήσεις του αποδέκτη και της επικοινωνιακής περίπτωσης είναι οι τελικοί κριτές της περιεκτικότητας. Τέλος, γνωστικό εργαλείο της αποκαλυπτικότητας θα ήταν μια **«λογική του απρόβλεπτου»**. Γενικά, όσο πιο απρόβλεπτη είναι μια γεγονοτική απόφαση ή γνώμη τόσο περισσότερη πληροφορία μεταφέρει. Όμως, και πάλι το μέτρο του απρόβλεπτου είναι σχετικό: είναι το γνωστικό υπόβαθρο του αποδέκτη της πληροφορίας και το καταστασιακό πλαίσιο του πληροφοριακού λόγου. Αποφάνσεις-γεγονότα και αποφάνσεις-γνώμες αναγνωρίζονται εύκολα στη σχολιασμένη είδηση που ακολουθεί:

Η «μοναξιά» του γέροντα

Καταγράφεται –επιεικώς– ως ασυνήθιστο συμβάν. Μετά τη λήξη της προχθεσινοβραδινής εκδήλωσης της Ν.Δ. στο Ολυμπιακό Στάδιο της Αθήνας, μετά τα συνθήματα και τις επευφημίες, όταν τα φώτα έσβησαν και ο κόσμος αποχωρούσε αισιόδοξος για το εκλογικό αποτέλεσμα, κάποιοι, συγγενείς και φίλοι, «κάτι ξέχασαν» (!) στις εξέδρες του αχανούς γηπέδου. Ένα γέροντα, 88 χρονών, ο οποίος είχε έλθει με τους «δικούς του» ανθρώπους από την Καλαμάτα, για να δηλώσει «παρών». Ξημερώματα, ένας φύλακας του σταδίου άκουσε μια «εξαντλημένη» φωνή να καλεί σε βοήθεια. Ένα ζεστό τσάι, λίγη κουβέντα στάθηκαν αρκετά, ώστε ο «ξεχασμένος» ψηφοφόρος να βρίσκεται πάλι κοντά στους δικούς του. Είναι από τις περιπτώσεις που το όνομα του πρωταγωνιστή δεν προσθέτει πολλά σε ένα ιλαροτραγικό συμβάν μιας μακράς προεκλογικής περιόδου.

Επειδή τα γεγονότα δεν οργανώνονται από μόνα τους, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει καθολικό **οργανωτικό πρότυπο** ενός πληροφοριακού κειμένου. Οποιαδήποτε οργανωτική αρχή θα πρέπει να μη συνδέεται με γεγονότα, να είναι άλλης φύσης. Έτσι, η χρονολογική σειρά των γεγονότων μας δίνει αφηγηματικά αποτελέσματα, η χωρική συσχέτιση γεγονότων μας δίνει περιγραφικά αποτελέσματα και ούτω καθεξής. Μ' άλλα λόγια, οι τρόποι αναπαράστασης του πραγματικού προσφέρονται για την οργάνωση των πληροφοριών. Επίσης, τα γεγονότα μπορούν να διευθετηθούν και με βάση τα δομικά πρότυπα άλλων ειδών λόγου: για παράδειγμα, ένα κείμενο πειθούς «υποχρεώνει» τα γεγονότα να πάρουν τη θέση τους σε τέτοια σημεία του κειμένου, που να διευκολύνουν την αποτελεσματικότητα της πειθούς. Το ίδιο συμβαίνει και με ένα κείμενο προσωπικής έκφρασης όπως η επιστολή σε φιλικό πρόσωπο. Ακολουθεί ένα τυπικό πληροφοριακό λήμμα, που οργανώνεται απαντώντας στα ερωτήματα του χρόνου (ανακάλυψης του αντικειμένου), του χώρου (όπου διαδόθηκε η χρήση του), του σκοπού (για τον οποίον επινοήθηκε) και της κοινωνικής λειτουργίας του (*Εικαστικά Α' Ενιάιου Λυκείου, ΟΕΔΒ 1998*) :

Η ΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΚΑΡΤΑ

Το 1891 η American Express επινοεί το τσεκ ταξιδιού (traveller's cheque), για να διευκολύνει όσους ταξιδεύουν. Αυτό το σύστημα το υιοθέτησε γρήγορα όλη η Ευρώπη. Η κάρτα είναι μια απομίμηση του χρήματος με συμβολική λειτουργία. Η πραγματική του αξία εκμηδενίζεται. Το «πλαστικό χρήμα» βάζει μια μεταγενέστερη ημερομηνία πληρωμής, και έτσι όλοι γινόμαστε καταναλωτές ξεχνώντας ότι θα δώσουμε πίσω τα χρήματα με προσαύξηση.

Αν η έμφαση δοθεί στην αποκαλυπτικότητα των πληροφοριών, χρειαζόμαστε ένα πρότυπο που να διατάσσει τις πληροφορίες κατά σειρά φθίνοντος ενδιαφέροντος, δηλαδή πρώτα οι πιο αποκαλυπτικές και εντυπωσιακές και εν συνεχεία οι πιο αδιάφορες και ασήμαντες πληροφορίες. Τέτοιο πρότυπο είναι το «ανεστραμμένο τρίγωνο» του δημοσιογραφικού λόγου, που επιδιώκει τον εντυπωσιασμό του αναγνώστη/ ακροατή τοποθετώντας στην αρχή της είδησης την πιο «σοκαριστική» πληροφορία. Αν, πάλι, η έμφαση δοθεί στην πληροφοριακή περιεκτικότητα ενός κειμένου, τότε χρειαζόμαστε ένα πρότυπο 'συμπαντικού' τύπου. Τέτοιο πρότυπο είναι τα γνωστά πέντε W (*who* 'ποιος', *what* 'τι', *where* 'πού', *when* 'πότε', *why* 'γιατί') της δημοσιογραφίας, που προμηθεύουν όλο το απαιτούμενο, αλλά ταυτόχρονα και στοιχειακό, πληροφοριακό υλικό για τη σύνταξη μιας είδησης. Σωρεία ειδήσεων, όπως αυτή που παρατέθηκε πιο πάνω, εφαρμόζουν ένα από τα δύο οργανωτικά πρότυπα ή και τα δύο συνδυασμένα.

Το **ύφος** του πληροφοριακού λόγου είναι το **απλό** ύφος σε αντίθεση με το επιτηδευμένο ύφος του λόγου πειθούς ιδιαίτερα. Είναι η ίδια η φύση του πληροφοριακού λόγου που επιβάλλει την απλότητα στην γλωσσική απόδοση των πληροφοριών. Η έρευνα έχει επισημάνει μια σειρά από σημασιολογικά γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν το ύφος πληροφοριακών κειμένων. Σε τυπικά πληροφοριακά κείμενα απουσιάζει το επιστημονικό λεξιλόγιο και οι νεολογισμοί. Όταν πρέπει να χρησιμοποιηθούν αφηρημένες έννοιες, αυτές εκλαϊκεύονται. Επίσης, αποφεύγονται οι συνδηλωτικές σημασίες, γιατί οι πληροφορίες πρέπει να αποδίδονται με γλώσσα που κυριολεκτεί. Για τον ίδιο λόγο παρατηρείται πολύ περιορισμένη χρήση σχημάτων λόγου.

Διαπιστώνεται εκτεταμένη χρήση συνωνύμων, που γενικά προφυλάσσει από τις επαναλήψεις, αλλά σε μεγάλες δόσεις καταντά αρρώστια (για παράδειγμα, η «συνωνυμομανία» κάποιων δημοσιογράφων).

Εκτός από σημασιολογικά έχουν απομονωθεί και γραμματικά χαρακτηριστικά του πληροφοριακού ύφους. Αποφεύγεται η χρήση πρώτου προσώπου, του προσώπου που σημαδεύει κείμενα προσωπικής/ συλλογικής έκφρασης, γιατί σε τυπικά πληροφοριακά κείμενα ο κομιστής των πληροφοριών έχει δευτερεύουσα σημασία. Το μήκος των προτάσεων γενικά είναι μέτριο, αφού δεν προτιμώνται προτασιακές δομές με συστατικά επιπλέον των βασικών (ΟΦ–υποκείμενο/ ΡΦ–κατηγορημα, δηλαδή το ρήμα και τα υποχρεωτικά ή προαιρετικά συμπληρώματά του). Αυτό σημαίνει ότι αποφεύγεται ο υποτεταγμένος λόγος, που απαντά συχνά σε κείμενα πειθούς, επειδή αυτό που προέχει είναι η κατάσταση των πληροφοριών και όχι η ένταξή τους σε πλαίσιο λογικών σχέσεων (προϋποθέσεων, αιτιολόγησης κ.ά.). Απόρροια του γνωρίσματος αυτού είναι και η απλουστευμένη στίξη. Παράλληλα, αποφεύγεται και η μακροσκελής παράταξη, που επιμηκύνει άκομψα τον λόγο και δίνει στον αποδέκτη την εντύπωση της συσώρευσης πληροφοριών. Τέλος, η χρήση επιθέτων είναι περιορισμένη, γιατί τα («κοσμητικά», δηλαδή τα αξιολογικά) επίθετα μετατρέπουν τα (αδιαμφισβήτητα) γεγονότα σε (αμφισβητούμενες) γνώμες.

Από τους πραγματολογικούς παράγοντες που επηρεάζουν το ύφος του πληροφοριακού λόγου πρέπει να μνημονεύσουμε ιδιαίτερα τον διάλογο επικοινωνίας (σύγκρινε το ύφος μιας είδησης στον τύπο και την τηλεόραση) και τους αποδέκτες (σύγκρινε την ειδησεογραφία μιας «σοβαρής» και μιας λαϊκίστικης εφημερίδας).

Τα κυριότερα από τα γραμματικά γνωρίσματα του «πληροφοριακού» ύφους μπορούν να αναγνωριστούν στο απόσπασμα που ακολουθεί –προέρχεται από σχολικό εγχειρίδιο Γεωγραφίας:

Η Γη δέχεται στην επιφάνειά της διαφορετικό ποσό ηλιακής ενέργειας, που μειώνεται όσο προχωρούμε από τον ισημερινό προς τους πόλους. Με βάση το ποσό αυτό η γη χωρίζεται σε διαφορετικές κλιματικές ζώνες. Η κλιματική αυτή διαίρεση δεν είναι απόλυτη. Σε κάθε ζώνη έχουμε ποικιλία κλιματικών συνθηκών, ανάλογα με τη μορφολογία, το υψόμετρο και άλλους παράγοντες κάθε περιοχής που ανήκει σε μια από τις ζώνες, π.χ. στα τροπικά κλίματα είναι δυνατό να συναντήσουμε τροπικό δάσος, λειβάδια με ψηλό χόρτο (σαβάνα) αλλά και θερμή έρημο. Η ίδια κλιματική διαίρεση που γίνεται με βάση το γεωγραφικό πλάτος, γίνεται και με βάση το υψόμετρο. Η μεγαλύτερη ποικιλία κλιματικών συνθηκών παρουσιάζεται στα εύκρατα κλίματα. Μερικές περιοχές σ' αυτή τη ζώνη βρίσκονται στο εσωτερικό των ηπείρων και έχουν ηπειρωτικό τύπο κλίματος, άλλες περιοχές βρίσκονται κοντά σε θάλασσα και επηρεάζονται απ' αυτή. Ένα τέτοιο τυπικό κλίμα είναι το μεσογειακό.